

S Ə N Ə T Ş Ü N A S L I Q

UOT31.

ORCID: 0009-0002-2605-4771

DOI: <https://doi.org/10.52094/3005-9941.46.2024.005>

Ayxan Şahbaz oğlu Qəhrəmanov
Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti
Doktorant
Email: ayxanqehremanov@gmail.com

AİLƏDAXİLİ ZORAKILIĞIN UŞAQLARA TƏSİRİ

Xülasə: Ailədaxili zorakılıq ailə üzvlərinin bir-birinə qarşı tətbiq etdiyi bəzi aqressiv və itaətkar davranışlar kimi müəyyən edilir və bu davranışlar çox vaxt təkrarlanan davranış nümunələridir. Ailədaxili zorakılıq qadınlar, uşaqlar, ailələr və ümumiyyətlə cəmiyyət üçün ciddi fiziki, psixoloji, iqtisadi və sosial nəticələr yaradır. Tədqiqatlar göstərir ki, zorakılıq hadisələrinin əksəriyyəti uşaqların gözü qarşısında baş verdiyi üçün və ailədə zorakılığa birbaşa məruz qalma və ya şahidi olma uşaqlarda oxşar emosional-davranış problemləri ilə nəticələnir. Bu məqalədə ailədaxili zorakılığa məruz qalan müxtəlif yaş qruplarından olan uşaqların fərqli reaksiyalardan təsirlənməsindən bəhs edilir və problemlə əlaqəli beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətləri və bir sıra statistik məlumatlar təqdim olunmuşdur.

Açar sözlər: zorakılıq, uşaq hüquqları, ailə, cəmiyyət, rifah.

Ailədaxili zorakılıq psixoloji zorakılıqdan tutmuş ölümlə nəticələnən fiziki zorakılıq hallarına qədər dəyişən bir anlayışdır. Ailədaxili zorakılıq zamanı zorakılıq törədən və ya qurban ailə üzvlərindən biri və ya bir neçəsi ola bilər. Bu vəziyyət müxtəlif yollarla, o cümlədən cinsi, psixoloji və hətta iqtisadi şəkildə müşahidə edilə bilər. Ailə yaxın münasibətlərin, xoşbəxtliklərin, bütün məmnunluqların və inkişaf imkanlarının mənbəyi olduğu kimi, ən böyük emosional pozğunluqların, gərginliklərin və münasibətlərin də mənbəyi ola bilər. Ailə üzvünə, anaya, ataya və ya uşağa qarşı zorakılıq bütün fərdlərə mənfi təsir göstərsə də, bunlar arasında ən çox əziyyət çəkənlərin müdafiəsiz uşaqlar olduğu bildirilməkdədir [3].

Ailədaxili zorakılığın uşaqlara bir çox mənfi təsirləri var və bu təsirlər ağır və uzunmüddətli ola bilər. İngiltərədə məişət zorakılığı ilə bağlı xidmət göstərən dörd mərkəzin köməyi ilə aparılan tədqiqatın nəticələrinə görə, məişət zorakılığına şahid olan uşaqların 52%-də davranış problemi yaranıb, 39%-də məktəbə uyğunlaşma problemi

var, 25%-i zorakılıq nümayiş etdirməyə başlamış, 60%-i isə evdə baş verən zorakılıq hadisələrinə görə özlərinin məsuliyyət daşdıqlarını və günahkar olduqlarını bildirmişlər. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, valideynləri tərəfindən pis rəftar görən uşaqlarda bəzi psixoloji, fiziki və davranış problemləri yarana bilər. Bu problemlər zorakılıq göstərən və ya zorakılıq görən olmaq, depressiya, siqaret çəkmək, piylənmə, yüksək riskli cinsi davranışlar, arzuolunmaz hamiləlik, spirtli içki və ya narkotik maddə istifadəsi kimi ortaya çıxmaqdadır [5].

Təəssüf ki, ailə üzvlərinin gözü qarşısında yaşanan zorakılıqlar öyrənilə, təqlid olunaraq gələcəyə ötürülə bilər. Məlumdur ki, uşaqlıqda zorakılığa şahid olan kişilər daha çox zorakılığa meyilli olur, uşaqlıq illərində zorakılığa məruz qalan qadınlar isə evliliklərində yaşadıkları zorakılığı haqlı hesab edərək bunu normallaşdırırlar. Beləliklə, zorakılığa şahid olmaq təkcə zorakılığın mümkünlüyünü artırır, həm də müşahidəçinin qurbana çevrilmək meylini artırır. Bundan əlavə, ailədaxili zorakılığın yaratdığı utanc və qorxu səbəbindən uşaqlar bu vəziyyəti heç kimlə bölüşə bilmirlər. Bəzən uşaqlar bunu ailədən kənar kiminləsə paylaşsalar, valideynlərinin boşanacaqlarını, anaları və qardaşlarını atacaqlarını, evdən köçmək məcburiyyətində qalacaqlarını, sahib olduqlarını itirəcəklərini düşünərək narahatlıq yaşaya bilərlər. Ona görə də məişət zorakılığı illər boyu ailədə bir sirr olaraq mövcud ola bilər [7].

Yuxarıda qeyd edilənlərlə bərabər daha vacib məqam isə uşaqların birbaşa zorakılığa məruz qalmasının əksinə zorakılığın şahidi olmasıdır. Bu məsələylə bağlı kiçik bir misal versək aydın olar ki, analarının təpiklənməsi, boğulması, yandırılması və ya bıçaqlanması kimi zorakı davranışlardan evdə pəncərələrin və ya qapıların sındırılması, əşyaların atması və məhv edilməsi və hətta bu zorakılıq zamanı ev heyvanlarına zərər verilməsi hallarına kimi dəyişə bilər [8]. Bu vəziyyət uşaqlar üçün çox narahatvericidir və ailə bağlarına inamın ciddi şəkildə pozulmasına səbəb ola bilər. Yaşanan fiziki və emosional mühit bu hadisələrlə yeni problemlər, yeni travmatik izlər daşıya bilər və beləliklə, uşaqlar bu izlərdən silinməz travma ala bilərlər.

Yuxarıdakı tapıntılar araşdırıldığında uşaqların məişət zorakılığının qaçınılmaz şahidi olduğu və ilk növbədə bu zorakılıqdan təsirləndiyi görünür. Dünyada məişət zorakılığının yayılmasına əsaslanaraq demək olar ki, zorakılığa məruz qalan bütün uşaqlar həyatın təbii axarında qeyri-təbii reallıqlarla üzləşirlər. Türkiyədə anası zorakılığa məruz qalan və anası olmayan uşaqlar üzərində aparılan araşdırmada, anaları zorakılığa məruz qalan uşaqların "tez-tez kabuslar görməsi, yatağı islatma, ictimai həyatda utancaqlıq, tez-tez ağlamaq, zorakı və aqressiv hərəkətlər kimi reaksiyalar göstərdiyi müəyyən edilmişdir [4]. Göründüyü kimi, dolayısı ilə və ya bilavasitə məruz qaldıqları bu vəziyyətlərdə uşaqlar xüsusilə psixoloji təsirə məruz qala, qorxu, etibarsızlıq və acizlik hissələrini sıx şəkildə yaşaya bilərlər.

2007-ci ildə ailədaxili zorakılığı araşdıran Fonzotto və Fusco 6 yaşdan kiçik uşaqların məişət zorakılığının şahidi olma riskinin daha yüksək olduğunu bildirmişdir. Ailədaxili zorakılığın şahidi olan azyaşlı uşaqlarda emosional stress, yuxu pozğunluğu, tək qalma qorxusu, somatik şikayətlər, tualet təhsili və dil inkişafında geriləmə müşahidə

olunur [9]. Başqa bir araşdırmada isə uşaqlarda bağlanma problemləri və ayrılıq narahatlığı olduğu və bu uşaqların hissələrini ifadə etmək üçün şifahi dilə gətirmə imkanlarının hələ yetərli olmadığı müşahidə edilmişdir ki, bu da qəzəb, aqressivlik, ağlama və sakitləşə bilməmə, narahatlıq və ümitsizliyi izah edir. Eyni zamanda, yeni doğulmuş və kiçik uşaqlar stressə qarşı həssasdırlar və bu yaşlarda yaşanan stress beyin inkişafına təsir göstərir və həyatın ilk 2 ilində məruz qalınan insanlar arasında travma xüsusilə zərərli və uşağın idraki qabiliyyətlərinə birbaşa təsir göstərir [2].

Uşaqlara qarşı göstərilən zorakılıqların nəticələri onların və cəmiyyətin həyatına təsirsiz qalmır. Bu nəticələrin eyni vaxtda iki aspekti var: qurbana zərər və cəmiyyətə zərər. Belə ki, hər hansı bir zorakılığa məruz qalmış uşaqlar sosiallaşmada çətinlik çəkirlər, onların böyükklərlə əlaqələri kəsilir, həmyaşdqları ilə uyğun ünsiyyət bacarıqları olmur, məktəbdə nüfuz qazanmaq üçün kifayət qədər bilik və diqqətə malik olmurlar.

Zorakılığın qurbanı olan uşaqlar çox vaxt öz problemlərinin həllini kriminal, sosial mühitdə tapırlar və bu, çox vaxt alkoqol və narkotiklərə aludəçiliyin inkişafı ilə əlaqələndirilir, eləcə də onlar oğurluq və digər cinayət əməllərini törətməyə başlayırlar.

Qızlar tez-tez fahişəliklə məşğul olmağa başlayır, oğlanlar isə cinsi oriyentasiyada problemlər yaşaya bilərlər. Nəhayət hər iki cinsdən olan uşaqlar sonradan öz ailələrini yaratmaqda çətinlik çəkirlər, çünki öz emosional problemlərini həll etməyiblər. Qeyd edildiyi kimi, hər hansı bir zorakılıq növü uşaq və yeniyetmələrdə elə şəxsi və davranış xüsusiyyətləri formalaşdırır ki, onları cəlbədicə etmir, hətta cəmiyyət üçün təhlükəli edir.

Uşaqlara qarşı zorakılığın cəmiyyətə vurduğu zərər baxımından ilk növbədə, uşaq və yeniyetmələrin qətlə yetirilməsi və ya onların intiharı nəticəsində insan tələfatı, cəmiyyətin məhsuldar üzvlərinin psixi və fiziki sağlamlığının pozulması, təhsil və peşə səviyyəsinin aşağı olması nəticəsində baş verən itkilərdir və bu hallar özündə cinayət davranışını formalaşdırır. Bu, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam övlad böyütməyə qadir olan valideynlərin itkisidir. Nəhayət, bu, cəmiyyətdə qəddarlığın təkrar istehsalıdır.

Müvafiq olaraq, müdaxilələr hazırlayarkən və ya ailədaxili zorakılığın şahidi olan uşaqlarla işləyərkən mübarizə üsullarını və həll yollarını müəyyən etmək vacibdir. Buna görə də ailədaxili zorakılığın qurbanı olan uşaqlarla işləyərkən atılması lazım olan bəzi addımları aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

1. İlk olaraq, ailədaxili zorakılığın qurbanı olduğu düşünülmən uşaqlar üçün hərtərəfli qiymətləndirmə aparılmalı və ondan təsirlənmə dərəcəsi müəyyən edilməlidir.
2. Bu uşaqlarla işləyərkən uşağa qarşı laqeydlik və ya zorakılıq halları nəzərə alınmalı və belə hal aşkar edildikdə aidiyyəti orqanlara təcili məlumat verilməlidir. Bu səbəbdən zorakılıq qurbanı olan uşaqlarla işləyən peşəkarlara laqeydlik və zorakılıq mövzusunda təlim keçirilməlidir.
3. Hər bir zorakılıq qurbanı olan uşaqla xüsusi məşğul olan bir mütəxəssis olmalı və bu mütəxəssis uşağı dəyərləndirməli və müdaxiləni uşağa uyğunlaşdırma bilməlidir.
4. Məişət zorakılığının şahidi olan uşaqlarla işləyən qurumlar və mütəxəssislər böhranlı vəziyyətdə işləyirlər. Bu səbəbdən uşağın təhlükəsizliyini və məxfiliyini təmin

etmək üçün protokollar hazırlanmalı və travma ilə bağlı məsləhətlər verilməlidir. Qurumların və ekspertlərin böhrana müdaxilə protokolları olmalıdır.

5. Valideynlərin tərbiyəsində və ailənin təşkilində uşaqların inkişaf dövrü və mədəni fərqlilikləri nəzərə alınmalıdır.

6. Zorakılıq qurbanı olan uşaqlarla işləyənlər digər şəxslər və qurumlarla əməkdaşlıq etməyə hazır olmalıdırlar. Əməkdaşlıqlar təhlükəsizlik bölmələri, məktəblər, sığınacaqlar, prokurorluqlar, vəkillər və valideynlərlə qurula bilər.

7. Məişət zorakılığı qeyri-adekvat valideynlik təcrübələrinə səbəb ola bilər. Bu səbəbdən də zorakılığa məruz qalan valideynlə, mümkünsə zorakılıq edən valideynlə də işləməli, sağlam valideynlik üsulları öyrədilməlidir. 2000-ci ildə bu sahədə apardığı tədqiqat işiylə seçilən Carlson da qeyd etdiyi kimi, valideynin uşağın ehtiyaclarını ödəməyi öyrənməsi və sağlam valideyn olması uşaqla yenidən etibarlı bir əlaqənin qurulmasını təmin edir.

8. Zorakılığa məruz qalan ailələrin ayrılması prosesində qəyyumluq problemləri yaranabilir. Ailədaxili zorakılığın qurbanı olan uşaqlarla işləyən qurumlar bu məsələdən xəbərdar olmalıdırlar. Bundan əlavə, uşaq və valideynin görüşüb ünsiyyət qura biləcəyi təhlükəsiz mərkəzlərin yaradılmasına ehtiyac var.

9. Məişət zorakılığının şahidi olmanın uşaqlara təsiri haqqında yeni valideynlərə və cəmiyyətdəki digər şəxslərə təlimlər keçirilməlidir. Beləliklə, məişət zorakılığının qarşısı alınmalı və fərdlərə sağlam valideynlik öyrədilməlidir [1].

Ailədaxili zorakılıq birbaşa məruz qalan şəxs üçün travmatik təcrübə olsa da, bununla məhdudlaşmır. Zorakılığa birbaşa və ya dolayısı ilə şahid olan və ya məruz qalan uşaqlar həm qısa, həm də uzun müddətdə zorakılığın təsirini yaşayırlar. Bu təsirlərin qısa və uzun müddətdə uşağa zərər verməməsi üçün müxtəlif ehtiyat tədbirlərinin və müalicə üsullarının işlənilməsi və yayılması çox vacibdir. Bu səbəblərdən uşağa özünü qorumaq üçün nümunə olan təhlükəsizlik planının hazırlanması və uşağın rifahını qorumaq üçün alternativ müalicə üsullarından bəhs edilməlidir.

Bundan əlavə, ölkəmizdə də ailədaxili zorakılığın uşaqlara təsirlərinin qarşısının alınması istiqamətində işlər görülməkdədir [6]. Lakin, “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsindən 10 ildən artıq müddət keçsə də hazırda bu qanunun tətbiqi zamanı bəzi çətinliklər müşahidə edilməkdədir. Təcrübə göstərir ki, bu hallatın qaynaqlandığı əsas məsələ ölkəmizdə ilk növbədə məişət zorakılığının ailələrimizdə gizlədilməsidir. Eyni zamanda statistik göstəricilərə rast gəlməyin mümkün olmamasıdır. Bu isə Azərbaycanda baş verən ailədaxili zorakılıqların əksəriyyətinin sosial-mədəni tərəflərdən qaynaqlandığını özündə birləşdirir.

İstinad edilmiş ədəbiyyat

1. Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar: Bir Alanyazın Derlemesi, Feyza Dinçera Müge Yüksel, 2018. s. 135.

2. Interpersonal Trauma Exposure and Cognitive Development in Children to Age 8 Years: A Longitudinal Study
3. Towards a Definition of Orphaned and Vulnerable Children s.620
4. Türkiyədə Qadınlara Qarşı Ailə Məişət Zorakılığı Hesabatı, 2009
5. World Health Statistics 2014

İnternet resurslar

6. Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: <https://e-qanun.az/framework/20131>
7. Aile İçi Şiddetin Çocuklar Üzerindeki Etkisi: <https://www.nobelcocuk.com/blog/aile-ici-siddetin-cocuklar-uzerindeki-etkisi.html>
8. Domestic Violence and Education: Examining the Impact of Domestic Violence on Young Children, Children, and Young People and the Potential Role of Schools: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6243007/>
9. Exposure to violence, mental health and violent behavior: https://www.researchgate.net/publication/251678669_Exposure_to_violence_mental_health_and_violent_behavior

Ay Khan Shahbaz oghlu Gahramanov Consequences of Domestic Violence on Children

Summary: Domestic violence is defined as certain aggressive and submissive behaviors that family members use against each other, and these behaviors are often repetitive patterns of behavior. Domestic violence has serious physical, psychological, economic and social consequences for women, children, families and society in general. Research shows that because most incidents of violence occur in front of children, direct exposure to or witnessing violence in the family results in similar emotional-behavioral problems in children. This article discusses how children of different age groups exposed to domestic violence are affected by different reactions, and the activities of international organizations related to the problem and a number of statistics are presented.

Keywords: violence, children's rights, family, society, welfare.

Айхан Шахбаз оглы Гахраманов Влияние домашнего насилия на детей

Резюме: Домашнее (семейное) насилие определяется как агрессивное и покорное поведение членов семьи друг против друга, которое представляет собой часто повторяющиеся модели поведения. Домашнее насилие имеет серьезные физические, психологические, экономические и социальные последствия для

женщин, детей, семей и общества в целом. Исследования показывают, что большинство случаев насилия происходит на глазах у детей, прямое воздействие или наблюдение насилия в семье приводит к аналогичным эмоционально-поведенческим проблемам у детей. В данной статье рассматриваются реакции детей разных возрастных групп, подвергшихся домашнему насилию, а также представляется деятельность международных организаций по этой проблеме и статистические данные.

Ключевые слова: насилие, права детей, семья, общество, благосостояние.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 16.11.2024